

govornici anarhije, jer je i po njima Krist stupnjevito postajao Knez mira u pluralističkom svijetu. Ekumeničnost ovog poglavlja je u pokazivanju da je isti biblijski motiv o Kristu kao Knezu mira kod različitih kršćana bio upotrebljavan za opravdanje agresivnih i obrambenih ratova, ali i za suprotstavljanje nasilju na miran način.

Kod svih ovih ekumenskih modela Krista Pelikan pokazuje kako su bili zastupljeni u slikarstvu, književnosti i glazbi.

Mislím da je poseban znak ekumeničnosti što ovu vrijednu knjigu američkog luteranskog teologa izdaje ZIRAL, koji su pokrenuli hercegovački franjevci u izbjeglištvu god. 1970., za izdavanje vrijednih djela iz hrvatske povijesti i književnosti kakva se, usljed socijalističke "slobode", nisu smjela objavljivati u domovini. ZIRAL se 1995. god. preselio u Mostar i proširio svoje izdavačke pothvate. Knjiga je vrijedna prinova u teološkoj literaturi na hrvatskom i dobro će doći, ne samo studentima teologije, nego i svima koji žele dublje ponirati u kršćanske sastojnice današnje europske, a time i hrvatske kulture.

Mato Zovkić

Prilog biblijskoj bibliografiji u Hrvata

Komentar evanđelja i Djela apostolskih, preveo Mato Zovkić, Priručnici - 1, Vrhbosanska katolička teologija, Sarajevo 1997., 737 str.

Znanstveni pristup proučavanju Biblije

Knjiga *Komentar evanđelja i Djela apostolskih* je prijevod nekih dijelova s engleskog iz knjige *The New Jerome Biblical Commentary*, Geoffrey - Chapman. Prvo izdanje objavljeno je još 1968., a obnovljeno 1989. u Velikoj Britaniji i doživjelo već pet izdanja. Zadnje ekonomsko izdanje iz 1994. namijenjeno je studentima. Priredili su ga Raymond E. Brown S. S., Joseph Fitzmyer, S. J. i Raland E. Murphy O. Carm. To je zbirka egzegetskih komentara katoličkih bibličara.

Dr. Zovkić u ovoj knjizi preveo je 7 velikih dijelova drugog dijela, tj. iz Novog zavjeta tog velikog komentara.

Objavljivanje te knjige na hrvatskom jeziku je zacijelo golemi doprinos studiju Biblije u Hrvata. Napose će biti važna za studente i sve koji studijski pristupaju proučavanju Biblije. Stoga knjigu želim predočiti u okviru biblijske bibliografije u Hrvata.

Zanimljivo je da su engleski autori posvetili izdanje iz 1994. uspomenu pape Pia XII., velikog promotora katoličkog znanstvenog pristupa Bibliji i papi Pavlu VI., koji je očuvao i unaprijedio taj studij kroz promociju konstitucije *Dei Verbum* Drugog vatikanskog sabora 18. XI. 1965.

Knjiga je znanstveni pristup proučavanju Svetog Pisma kojeg Crkva traži od onih koji svoju vjeru proučavaju na temelju zapisane objave. Ako prihvatimo onu poznatu tvrdnju velikog prevoditelja i tumačitelja Božje riječi sv. Jeronima: "Ne poznavati Pisma to je ne poznavati Krista" (*Comm. in Is.*; DV, 25) onda si možemo zamis-

liti koliko će ta knjiga pomoći upoznavanju Boga koji nam se u punini objavio u Isusu Kristu (DV, 2). "Sveta teologija", uči II. vatikanski sabor, "ima svoje uporište u pisanoj riječi Božjoj, koja joj je zajedno sa Svetom predajom - trajni temelj; u njoj teologija nalazi svoju čvrstu jedrinu i uvijek se pomlađuje tim što u svjetlu vjere pretražuje svu istinu sazdanu u Misteriju Krista." Zato proučavanje Svetog Pisma treba biti "duša svete teologije" (DV, 24). Polazeći odatle ističe se: "Stoga svi klerici, u prvom redu Kristovi svećenici i ostali koji kao đakoni ili katehisti zakonito djeluju u službi riječi, moraju prijanjati uz Pisma neumornim svetim čitanjem i brižljivim proučavanjem da nitko ne postane 'jalov propovjednik Božje riječi...' (usp. DV, 25). Bibliju treba čitati jer i sama Biblija sadrži neke elemente egzegeze. Biblija u mnogim odlomcima sama sebe tumači. Zato su za nas važni prijevodi.

Neki prijevodi Biblije u Hrvata

Hvala Bogu mi Hrvati imamo već više prijevoda, napose Novoga zavjeta, koji su tiskani na hrvatskom jeziku. Počev od prijevoda Petra Katančića (1831. - prvo tiskano izdanje), Ivana Škarića (1858-1861. - 12 svezaka, čakavski), Josipa Stadlera prijevod Novog zavjeta, Čebušnika (Stari zavjet, 2 sveska, nepotpun), F. Zagode NZ (1925), cijelo Sveto Pismo Starog i Novog zavjeta Ivana Ev. Šarića 1942., Antuna Sovića (1929-1932) koji je popravljen u štokavsko narječje i tiskan u Bibliji Stvarnosti (1968) zajedno s prijevodima Silvija Grubišića, F. Gasa i Novi zavjet Ljudevita Rupčića. Ta Biblija poznata je pod imenom Zagrebačka

Biblija. Poznato je i izdanje *Ilustrirane Biblije mladih*, Zagreb 1968., s više susljednih izdanja, kao i *Biblija u stripu* u 12 svezaka, Duhovna Stvarnost, Zagreb 1981., i *Biblija u stripu* Kršćanske sadašnjosti u 40 sveščića, Zagreb 1981-1986. Zatim smo dobili prijevod *Novoga zavjeta* od B. Duda-J. Fućak (1975.) pa zatim Ladan-Seder-Jarak *Prijevodni evanđelja*. Važno je, zatim, *ekumensko izdanje Novoga zavjeta s bilješkama*, 1992., i napokon *Jeruzalemska Biblija*, KS, 1994.

I kad imamo Bibliju na našem jeziku i opće odredbe Crkve o prijevodima i tumačenju Biblije, Zovkićevi prijevodi različitih komentara evanđelja, danas pred nama, pomoći će mnogima koji žele tumačiti Isusove riječi da ih tumače u svjetlu nauka Crkve. Riječ je o sustavnom proučavanju evanđelja i Isusove osobe. To je proučavanje utemeljeno na samim izvorima koji kroz te komentare postaju uporišne točke upoznavanja misterija Isusa iz Nazareta. Nitko se danas, iole učen, ne zadovoljava jeftinim propovjedničkim frazama o Isusu i njegovim djelima.

Komentari u propovjedničkoj literaturi

Ovi komentari će isto tako pomoći da se propovjednici obogate kroz, kod nas, već bogatu propovjedničku literaturu. Prije svega da im propovijedi budu homilije (SC, 24). Koncil, naime, želi da se u liturgiji izlaže homilija koja slušača treba sve više uvoditi u misterij Božje riječi i misterij Isusa. To znači u homiliji propovijed se treba nadovezati na pročitani tekst. U tom smislu Kršćanska sadašnjost već u nizu *Službe Riječi* od 1969. do danas pomaže pripremanju izvrs-

nih homilija. Dominikanci su izdali niz Izvori istine, *Vjesnik dakovačke biskupije* donosi već godinama *prigodne komentare biblijskih čitanja* i pomažu propovjednicima u pripremanju homilija. Izdavani su i nizovi propovijedi kao što je fra Ivo Bagarić tiskao niz *Deset minuta*. List *Vrelo Života* isto tako donosi kratke natuknice za pripremanje homilija. Dr. Bonaventura Duda priredio je razmišljanja na nedjeljna čitanja *Sjeme je Riječ Božja*. A. Rebić *Riječi života vječnoga*, KS 1988. *Stužba Božja* u Makarskoj isto je tako priređivala građu za homilije. Izdali su i prijevode propovijedi talijanskog propovjednika Raniera Cantalamessa *Riječ i život*. Nema sumnje da je te vrste nevrjednije sustavno djelo biblijskih komentara nedjeljnih i blagdanskim čitanja autora dr. Mate Zovkića u tri sveska: *Matejevo evanđelje u našoj misi*, *Markovo i Ivanovo evanđelje u našoj misi* i *Lukino evanđelje u našoj misi*, u izdanju KS 1995.

Stručna biblijska literatura

Biblijsku bibliografiju u nas obogatili su i rječnici, gramatike, leksikoni biblijskih jezika kao što su Nele Horak-Williams: *Grčki jezik Novoga zavjeta*, KS, Zagreb 1991. Dobili smo od Židovske općine u Zagrebu prvi *Židovsko-hrvatski rječnik* priređen od Rudolfa Amerla, KS, 1997. Imamo *Biblijski leksikon* (prijevod s njemačkog *Kleines Stuttgarter Bibellexikon*), izdanje KS, Biblioteka Priručnici 7, Zagreb 1972. Duhovna stvarnost u Zagrebu izdala je u 10 svezaka *Enciklopediju Biblije*, priređenu od Clines Davida i dr., važnu za katehete. Ukratko je tu pregledno informiranje o pozadini biblijskog svijeta.

Izdavačka kuća Dobra Vest u Novom Sadu 1982. objavila je priručnik *Priručna biblijska konkordancija*. Vrlo dobar je *Rječnik biblijske teologije* X. L. Dufour, prijevod s francuskog, KS 1969. Tu se može pridodati i *Teološki rječnik* od Karla Rahnera i Herberta Vorgrimlera, u izdanju Forum bogoslova, u Dakovu 1992. Remek djelo od neizmjerne važnosti za bibličare i svakoga tko piše o Bibliji je *Velika biblijska konkordancija*, u dva sveska, izdanje KS i DV, Zagreb-Noví Sad 1991., priređena od Tadeja Vojnovića ofm. Zatim Timesov *Biblijski atlas* na hrvatskom, u izdanju Cankarjeve založbe 1990. Kršćanska sadašnjost tiskala je i četiri velike *zidne biblijske karte* za potrebe vjeronauka. Za suvremena računala objavljeno je izdanje *Biblije s interaktivnom konkordancijom za računalo* na hrvatskom u izdanju KS 1995.

Bibličari u Hrvata u posljednjih 30 godina učinili su vrlo mnogo na širenju i upoznavanju Biblije. Napisano je ili prevedeno više stručnih i popularističkih knjiga o Bibliji. Uključeni su u taj posao svi bibličari u Hrvata preko *Instituta za biblijski pastoral*, Bogoslovnog fakulteta u Zagrebu. U izdanju Kršćanske sadašnjosti tiskano je više stručnih knjiga od kojih sam mnoge spominjao a općenito o Bibliji poznate su: W. Harrington, *Uvod u Bibliju. Spomen objave*, Zagreb 1977., *Suvremeni čovjek i Biblija*, *Znaci vremena* 1971. od Heinz, H., *Biblija i njezina povijest. Ilustrirana priručna enciklopedija* u 7 svezaka od priređivača Enrica Galbattia, Zagreb 1983. Štampano je više priručnika od kojih spominjem samo Jerka Bakotina *Opći uvod u Sveto pismo*, Zadar 1962. (ciklostilom), Oberški - Rebić *Biblijska povijest*

Staroga i Novoga zavjeta, HKDČiM 1972. Ta je knjiga tijekom godina izašla u tri izdanja. Zatim A. Rebić *Biblijska pravpovijest*, KS 1970, 1972. Popravljen i dopunjen egzegetsko tumačenje prvih triju poglavlja Knjige Postanka Rebić je tiskao pod naslovom *Stvaranje svijeta i čovjeka. Post. 1-3*, KS, Zagreb 1996. Od Celestina Tomića tiskan je cijeli niz *Povijest spasenja* u 15 svezaka. To je serija knjiga koje obuhvaćaju uvode i egzegezu strozavjetnih (devet) i novozavjetnih (šest) svezaka. Značajni su priručnici koje je s engleskog preveo dr. Mato Zovkić od Wilfrida Harringtona *Uvod u Novi Zavjet i Uvod u Stari zavjet*, KS 1975, 1977. Tu moramo pribrojiti i prvu knjigu prijevoda koju je iz istog *The Jerome Bible commentary* priredio dr. Mato Zovkić, a u izdanju KS *Biblijska teologija Staroga i Novoga zavjeta*, Zagreb 1980.

Biblijske teme u časopisima

Nemoguće je ovdje nabrojiti ogromnu biblijsku literaturu u Hrvata koja je ispisana u skoro svim našim listovima, časopisima i revijama. Počev od *Glasa Koncila*, koji je često donosio prigodne tekstove uz liturgijska nedjeljna čitanja ili kratke meditacije, kao one od dr. Bonaventure Duda, dr. Ivana Goluba, ili dr. Ivančića, Zovkića, Kresine i mnogih drugih koji su razmišljali nad Biblijom. Mnoštvo biblijskih tema objavljeno je u *Crkvi u svijetu*, *Dobrom Pastiru*, *Bogolovnoj smotri*, *Glasniku sv. Antuna Padovanskog*, *Veritasu*, časopisu *Kateheza*, *Obnovljenom životu*, *Službi Božjoj*, *Svescima Kršćanske sadašnjosti*, *Službi riječi*, *Vjesniku dahovačke biskupije*, u časopisu *VIR* (*Vrijeme i Riječ*), u *Kani*, u *Vreću ži-*

vota, *Vrhbosni*, *Mladom teologu* (glasilo studenata Vrhbosanske katoličke teologije), *glasnicima redovničkih zajednica*, u najnovijoj biblijskoj reviji *Biblija danas*. Od naših bibličara mnogo je stručnih biblijskih članaka objavljeno u pojedinim zbornicima koji su donosili prigodne bibličarske radove i predavanja održana na raznim simpozijima ili prigodnim tribinama. Od vrjednijih članaka trebalo bi spomenuti barem njihove autore kao što su dr. Bonaventura Duda, Jerko Fućak, Mato Zovkić, Albin Škrinjar, Ivan Dugandžić, Ante Kresina, Adalbert Rebić, Ljudevit Rupčić i niz mladih bibličara, danas profesora na našim teološkim učilištima. Uz 80-tu obljetnicu života treba istaknuti nizove članaka na biblijske teme prof. dr. Celestina Tomića objavljenih u *Veritasu*, *VIR-u*, *Effathi*, itd. (usp. Bogoslovska smotra 3-4, 1991; vidi i biblijsku bibliografiju u Hrvata koju je priredio Jerko M. Fućak u knjizi: *Praktični rad s Biblijom danas*, KS, Zagreb 1991., str. 190-233.).

Biblijski priručnici

Od biblijskih komentara na cjelovite ili neke dijelove biblijskih knjiga najznačajniji su oni od Celestina Tomića (*Prapovijest spasenja*, Posebni uvod - *Poruka spasenja Svetog Pisma Staroga zavjeta*, *Evandjelja djetinjstva Isusova*), Bonaventure Duda (*Komentar Apokalipse, I riječ je tijelom postala*), Adalberta Rebića (*Biblijska prapovijest*, *Isusovo uskrsnuće*, *Prorok čovjek Božji*). Desetak knjiga komentara prijevoda, Kršćanska sadašnjost je objavila u nizu *Biblioteka riječ* (npr. *Poslanica Efežanima* od M. Zerwicka) i cijeli niz *Mali komentar Biblije*. I pojedine redovničke za-

jednice ili sami autori objavljivali su, bilo vlastite knjige, bilo prijevode s drugih jezika na biblijske teme. Važna je knjiga dr. Mate Zovkića *Isusove paradoksalne izreke*, objavljena kao šesta knjiga u nizu Studia Vrhbosnensia Vrhbosanske visoke teološke škole, Sarajevo-Bol 1994. Nikola Hohnjec objavio je u knjižnici *U pravi trenutač* 235 komentar na nekoliko biranih psalama, *Izabrani psalmi*, Dakovo 1994. Fra Božo Lujić objavio je knjigu *Božji tragovi*, izd. Svjetlo Riječi, Livno 1996., važnu za upoznavanje biblijske geografije i biblijskih mjesta. Danas sve više zapažamo i vrijednost komentara evanđelja što ih je priredio nadbiskup Josip Stadler: *Sv. evanđelje po Mateju*, Sarajevo 1895., *po Marku* (1896.), *po Luki* (1899.), *po Ivanu* (1902.), i *Djela apostolska* (1906; usp. M. Zovkić, *Stadlerovo širenje Svetog pisma*, u: Vrhbosna 1, 1990, str. 6-11; M. Zovkić, *Stadlerov komentar Matejeva evanđelja iz 1895. god.*, u: Hrvatska misao 1, 1996, str. 96-106).

Najznačajnije djelo do ovoga Zovkićeva prijevoda u hrvatskoj biblijskoj bibliografiji u tumačenju evanđelja jest djelo fra Augustina Augustinovića *Povijest Isusova. Povijesna sinopsa evanđelja*, KS-TBS, Zagreb-Sarajevo 1984, dva sveska. To nije strogo znanstveni rad. On je na temelju solidne egzegeze pokušao prikazati život Isusov kroz kronologiju podataka koji se nalaze u svim evanđeljima. To je izvrsna meditacija nad tekstom uz pomoć nekih pročitanih komentara. Augustinović poštiva tekst i autora te gleda Isusa iz perspektive prvih čitatelja evanđelja. Zato on evanđelja čita sinoptički, usporedno, da dobije cjelovitu sli-

ku o Isusu. On ističe da je svako evanđelje zasebna kristologija koje on sabire u jedan portret Isusova lika. On ustvari želi potisnuti mišljenje Rudolfa Bultmanna koji je pisao: "Stvarno mislim da ne možemo znati skoro ništa o Isusovom životu i ličnosti, jer prvobitni kršćanski izvori ne pokazuju zanimanja ni za jednu od tih dviju stvari, a osim toga oni su fragmentarni i uglavnom legendarni" (str. 6). Augustinović nam želi pomoći doživjeti povijesnog, ne zemaljskog, Isusa. On zna da je u evanđeljima područje povijesnosti vrlo klisko ali je siguran kako je pisao Geza Vermes da se samo iz evanđelja mogu "ponovno dostignuti istinske crte Isusove" jer ih kontekst prokazuje. On vodi računa o povijesnom Isusu, ali i o njegovoj božanskoj naravi jer "obje su razne izraz jedne te iste konkretne povijesne ličnosti". Augustinović zna da je kronologija u evanđeljima nesigurna ali ipak najglavnije etape Isusovog života ona donose (djetinjstvo, javno djelovanje, smrt i uskrsnuće). Ali on zapaža da postoje i unutarnji kriteriji preko kojih se doseže misterij povijesnog Isusa iz Nazareta.

U osvjetljavanju povijesnog Isusa iz Nazareta za razliku od Krista vjere objavljena su kod nas i kontroverzna (barem za crkveno učiteljstvo u nas) djela *Isus iz Nazareta* Günthera Bornkamma, Jukić, Sarajevo 1981., i Alfonsa Weissera, *Središnje teme Novoga zavjeta. Udžbenik za škole i za izobrazbu odraslih*, u prijevodu A. Rebića, KS, Zagreb 1981.

Židovska literatura

Kada je riječ o biblijskoj bibliografiji u Hrvata onda se moraju

spomenuti djela vezana za židovstvo i judaizam. Tu je poznata *Sarajevska Haggadah*, reprint otisak, Beograd 1963. U drugom izdanju 1983. Eugen Werber napisao je opširni uvod na hrvatskom jeziku, važan za razumijevanje biblijskih tekstova i same *Haggadah*.

Za tumačenje Biblije SZ važno je za nas izdanje *Talmuda* na hrvatskom, Otokar Keršovani, Rijeka 1982., što su ga priredili Matej Jeličić i Ivan Škunca. Izbor tekstova priredio je Eugen Werber. Od još veće važnosti je izdanje prijevoda izvornih rukopisa s obala Mrtvog mora u knjizi *Kumranski rukopisi*, za koju je tekstove priredio Eugen Werber, a izdao Bigz u Beogradu 1982.

Pomoć razumijevanju biblijskih tekstova

U ovoj knjizi dr. M. Zovkić, uz prijevode komentara evanđelja i Djela apostolskih, preveo je i dio John P. Meiera: *Povijesni Isus* (str. 641-677). Očito je i on smatrao taj dio vrlo važnim kad ga stavlja uz bok komentara evanđelja. I dobro je učinio. To je samo po sebi nužni zaključak da iz komentara pred nas izranja "onaj Isus kako ga možemo upoznati ili otkriti pomoću suvremenog povijesno-znanstvenog istraživanja" (str. 644).

Uz izdanja iz katoličkih institucija i kruga katoličkih intelektualaca valja istaknuti da je objavljeno pet novozavjetnih komentara (R. t. France, *Matej*; Alan Cole, *Marko*; Leon Morris, *Luka*; L. Morris, *Ivan*; A. Oster, *Djela apostolska*; F. F. Bruce, *Rimljanima*) u izdanju *Dobre Vesti iz Novog Sada* (1983-1988). To su s engleskog prevedeni komentari baptističkih teologa koji su prošireni u protestantskom svi-

jetu, a mogu koristiti i obrazovanim katolicima napose upućenima u biblijsku hermeneutiku.

U ratnom vremenu Hrvatska sveučilišna naklada objavila je izvorni latinski tekst i paralelni hrvatski prijevod djela našega Istranina Matije Vlačića Ilirika (1520-1575) *Clavis Scripturae sacrae, 1567. - O načinu razumijevanja Svetog Pisma*, Zagreb 1993., što ga je preveo prof. iz Sarajeva Željko Puratić, koga snajperisti 1992. prije objavljivanja njegova djela ubiše na Dobrinji. Tim djelom Vlačić je proslavljen kao začetnik biblijske znanstvene egzegeze. Nažalost, u nas je to premalo poznato. Vlačićevo djelo zacrtalo je put povijesno kritičkoj metodi u istraživanju Svetog Pisma.

Dr. Mato Zovkić stavio nam je u ruke veliko znanstveno djelo katoličkih autora i učenih bibličara: Fransa Neiryneck (*Sinoptički problem*), Daniela J. Harringtona, D I (*Evanđelje po Marku*), Benedicta T. Viviana, O P (*Evanđelje po Mateju*), Roberta J. Karris, ofm (*Evanđelje po Luki*), Richard J. Dillon (*Djela apostolska*), PHEME Perkinsa (*Evanđelje po Ivanu*) i John P. Meiera (*Povijesni Isus*). Tim djelom dr. Zovkić bez sumnje se potvrdio kao istaknuti naš bibličar danas. Štoviše, nesumnjivo je da je on danas u Hrvata najplodniji pisac i prevoditelj bibličar. Ovo djelo vrijedan je plod dosadašnjeg njegovog bibličarskog i profesorskog djelovanja. Objavljeno je kao prvo djelo u nižu Priručnici Vrhbosanske katoličke teologije u Sarajevu. To će sigurno biti i prvenstveni priručnik za naše studente teologije. Djelo će sigurno pridonijeti produbljivanju vjere i znanja o evanđeljima, o Isusu, njegovoj osobi i njegovu djelu spasenja. Knjiga će obogatiti

svakog čitatelja, a napose znanstvenike i studente koji studijski proučavaju Bibliju. Knjiga će biti uvrštena među prva djela hrvatske biblijske bibliografije. Čestitamo prevoditelju i izdavaču.

Božo Odobašić

Važnost otkrića u Kumranu

IVO BAGARIĆ, *Kumranski rukopisi i Novi zavjet*, Knjižnica Naših ognjišta 18, drugo popravljeno izdanje, Tomislavgrad 1996.

Stručno proučavanje Biblije danas je moguće samo primjenom znanstvenih metoda koje koriste sve znanosti. Crkva od bibličara i teologa zahtijeva da o tome vode računa kod pristupa Bibliji i tumačenja biblijskih tekstova (vidi: Pio XII, *Divino afflante Spiritu*, 1943., napose u dijelu "Tumačenje Svetoga pisma"; *Dogmatska konstitucija "Dei Verbum" o božanskoj objavi* Drugog vatikanskog koncila, br. 12). U tom smislu nuždan je studij kulture, povijesti, književnosti, antropologije, religija, umjetnosti, jezika orijentalnih naroda jer i biblijski tekstovi nose obilježja tih naroda iz kojih je Biblija nastala. Mentalitet semitskih naroda očit je i kod biblijskih pisaca. Taj mentalitet, društvena i politička gibanja, te religijska vjerovanja o kojima i kumranski rukopisi govore približava nam i knjiga dr. fra Ive Bagarića *Kumranski rukopisi i Novi zavjet*. To je ustvari popravljeno i ponešto izmijenjeno prvo izdanje

koje je prije 21 godinu autor objavio pod naslovom *Kumran ili Betlehem. Rukopisi Mrtvog mora - pokop mrtvih teorija*, Knjižnica Naših ognjišta 11, Naša ognjišta - Duvno; Kršćanska sadašnjost - Zagreb 1975.

Dragocjena je to knjiga u hrvatskoj biblijskoj bibliografiji. I dobro je autor učinio što ju je u popravljenom izdanju izdao jer se prvo izdanje dugo nije moglo nabaviti. Knjiga govori o rezultatima znanstvenih istraživanja kumranskih rukopisa pronađenih 1947. i kasnije u 11 špilja na obali Mrtvog mora. Ovi rukopisi upotpunili su pozadinsku sliku biblijskog svijeta koji nam je do prošlog stoljeća skoro bio nepoznat. Zahvaljujući arheološkim istraživanjima u tzv. "plodnom polumjesecu" (Mezopotamija, Sirija, Palestina, Egipat), danas smo u mogućnosti skoro u detalje pratiti svijet Biblije. Počev od spisa otkrivenih u Tel el-Amarni (Egipat) 1887. pa do otkrića staroga Ugarita ili Ras esh-Shamre (Sirija) i napokon rukopisa iz Kumrana na obalama Mrtvog mora, u mogućnosti smo mnogo točnije govoriti o pozadini starozavjetnih i novozavjetnih događaja. Kumranski rukopisi zacijelo su "najveće arheološko otkriće stoljeća" (Moša Šaret). Pridonijeli su točnom utvrđivanju kanona židovskih svetih knjiga. Rasvjetljavaju vrlo nejasnu povijest na prijelazu iz stare u kršćansku eru palestinskog podneblja. Napose su važni za upoznavanje ranog kršćanstva. Kada je većina od njih stručno obrađena, mnogi etnolozi, povjesničari i teolozi ispisali su knjige i članke postavljajući u pitanje i samo nastajanje kršćanstva (Edmond Wilson, Dupon-Sommer i mnogi drugi). I kod nas je objavljeno